

Bor Zavrl

O zaščitnih sestrah, zdravstvu in dinastiji Karadorđević

Podpora jugoslovanske kraljeve družine zdravstvu in medicinskim sestram

ZAVRL Bor, magister zdravstvene nege, Partizanska
pot 49, SI-1270 Litija, bor.zavrl94@gmail.com

614.2:929.52Karadorđević
929.52Karadorđević

O ZAŠČITNIH SESTRAH, ZDRAVSTVU IN
DINASTIJI KARADORĐEVIĆ

*Podpora jugoslovanske kraljeve družine zdravstvu in
medicinskim sestram*

V času med obema svetovnjima vojnama je bila na področju medicine vpeljana nova preventivna smer: javno zdravje. V teh okvirih je bilo vpeljeno tudi izobraževanje novega poklica – zaščitne sestre. Kraljeva družina Karadorđević je bila dobrohotno naklonjena novi medicinski smeri in poklicu ter poslanstvu poklica. Tako in drugače so bili z njimi povezani in jih podpirali. Članek govori o nekaterih povezavah in oblikah naklonjenosti zdravstvu s poudarkom na slovenskem območju.

Ključne besede: Karadorđevići, zdravstvo, zaščitne sestre, medicinske sestre

ZAVRL Bor, MA Nursing, Partizanska pot 49,
SI-1270 Litija, bor.zavrl94@gmail.com

614.2:929.52Karadorđević
929.52Karadorđević

ABOUT SOCIAL CARE NURSES,
HEALTHCARE, AND THE KARADORĐEVIĆ
DYNASTY

*Support of the Yugoslav royal family for healthcare
and nurses*

Between the two world wars, a new preventive approach to public health was introduced in the field of medicine. Within this framework, training for a new profession – social care nurses – was also introduced. The Karadorđević royal family was very supportive of this new medical approach and profession and its mission. They were connected to and supported them in various ways. The article discusses some of the connections and forms of support for healthcare, with an emphasis on the Slovenian region.

Keywords: Karadorđević dynasty, healthcare, social care nurses, nurse

Uvod

Po prvi svetovni vojni je na slovenskem prostoru v upravnem smislu prišlo do korenitih sprememb. Prešli smo v novo državo in se združili z južnimi slovanskimi narodi pod idejo jugoslovanstva. Do sprememb pa je prišlo tudi na zdravstvenem področju in sicer do dveh: usmeritev medicine v preventivno delovanje in vzpostavitev preventivnega zdravstvenega varstva ter prihod novega poklica v zdravstvo in medicino – zaščitne sestre.

Dotedanja medicina je poudarek dajala na kurativnem delovanju, torej na zdravljenju bolezni v bolnišnicah, zdraviliščih in sanatorijih. V teh ustanovah so delovale članice in člani različnih katoliških karitativnih verskih redov. Kot nova smer in protitež temu pa so se začeli pojavljati higienski zavodi, zdravstveni domovi in delo na terenu. V teh ustanovah in delu so mesto dobile zaščitne sestre. Formalni voditelj države, kralj oz. njegova širša družina Karađorđević je področje zdravstva prepoznala kot pomembno. Monarh in njegova družina so se namreč v javnem delovanju pogosto posvečali tudi zdravstvu, se je zanj zanimali in ga podpirali. V nadaljevanju bo kratko predstavljen nov koncept dela zdravstva in medicine, nov poklic zaščitnih sester ter povezave kraljeve dinastije z zdravstvom in zaščitnimi sestrami s poudarkom na območju Dravske banovine.

Dinastija Karađorđević

Po koncu prve svetovne vojne in pretrganju državnopravnih vezi s habsburško monarhijo je, še predno se je oblikovala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS), večina slovenskega naroda živele v kratek čas obstoječi Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov. Novembra 1918 pa sta se začeli Država Slovencev, Hrvatov in Srbov ter Kraljevina Srbija zbliževati in se 1. decembra 1918 združili v Kraljevino SHS. Leta 1929 se je Kraljevina SHS preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo.¹ Formalno vodenje novonastale Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je konec leta 1918 prevzel Peter I. Karađorđević (1844-1921). Po njegovi smrti pa je vodenje Kraljevine SHS oz. kasneje Kraljevine Jugoslavije prevzel njegov sin Aleksander I. (1888-1934).

Kralj Aleksander je bil poročen z Marie von Hohenzollern-Sigmaringen – kraljico Marijo, romunsko princeso (1900-1961). Aleksander je bil globoko naklonjen jugoslovanski ideji, kar je pokazal tudi s poimenovanjem svojih otrok po tradicionalnih imenih največjih narodov v kraljevini. Imela sta tri sinove. Prvi je bil princ Peter, kasnejši kralj Peter II. (1923-1970), ki je ime vezal na srbsko tradicijo; drugorojeni je bil princ z značilnim hrvaškim imenom Tomislav (1928-2000), tretjerojenec pa je bil princ Andrej (1929-1990), »slovenski princ«, rojen na Bledu. Oktobra leta 1934 je bil Aleksander v Marseillu ubit s strelji iz revolverja. Na njegovo naklonjenost jugoslovanski ideji kažejo tudi njegove (domnevne) zadnje besede pred smrtjo: »Čuvajte mi Jugoslavijo«. Po smrti kralja je njegovo vlogo prevzel še ne polnoletni sin Peter, ki mu je bil po očetovi volji dodeljen regent oziroma namestništvo. Prestolonaslednik je kralj postal 27. 3. 1941, po uspelem puču, ko je bil razglašen za polnoletnega.²

Na tem mestu, je pomembno vlogo prevzela druga veja družine. Za regenta je bil v kraljevem testamentu določen pokojnikov bratranec, knez Pavle (1893-1976). Po prevzemu te vloge se je pričel bolj aktivno pojavljati v družbi. Poročen je bil s kneginjo Olgo (1903-1997), grško-dansko princeso, s katero je imel tri otroke; kneza Aleksandra (1924-2016); kneza Nikolo (1928-1954) in kneginjo Jelisaveto (1936-). Tudi ta družina je v času regentstva bila dejavna v humanitarnem delu, oziroma bila na nek način povezana z medicinskimi sestrami in zdravstvom.³

Preventivno zdravstveno varstvo

Po ustanovitvi nove države je vladala – tako kot na veliko področjih – tudi na zdravstvenem področju velika neurejenost. V začetku je le-ta na slovenskem območju delovala po bivši avstrijski zdravstveni zakonodaji. S časom pa so pričeli nastajati novi zakoni in druge pravne regulative, ki so preuredili ali povsem na novo uredili zdravstveno področje.⁴

¹ Griesser-Pečar, *Razdvojeni narod*, str. 15-52.

² Kremžar, *Slovenci in Jugoslavija*, str. 33-40; *Slovenčev koledar*, str. 30-31.

³ *Slovenčev koledar*, str. 30-31.

⁴ Ivančič Lebar, *Zgodovina zasavskega*, str. 12-102.

Po prvi svetovni vojni in njenih uničujočih dejavnikih se je v novoustanovljeni državi pričelo govoriti o pomenu preventivnega delovanja v medicini in socializaciji le-te. Pojavljati so se pričeli mladi zdravniki, ki so poosebili to gibanje. Socialna medicina na našem širšem območju se je pričela izoblikovati po prvi svetovni vojni. Njen trend je bil približati sodobno medicino vsem prebivalcem, ne samo privilegiranim, kot je to počela dotedanja kurativna medicina. Danes je ustaljen izraz za socialno medicino javno zdravje. Socialno-medicinske nazore sta začela v jugoslovanski državi propagirati zdravnika: dr. Milan Jovanović Batut, dekan beograjske medicinske fakultete in dr. Adrija Štampar, načelnik Ministrstva za narodno zdravje.⁵ Koncept socialne medicine temelji na tem, da smatra promocijo zdravja za primarno dolžnost zdravnika. Socialna medicina je zasnovana kot higienski režim, ki zagovarja, da na človekovo zdravje vplivajo tudi okoljski in individualni vplivi. V tistem času se je tudi pri nas pričelo intenzivno prodiranje medicine v socialni prostor, kar je bilo podprto z zakonodajo in javnim preventivnim in higienskim delom. Ideje socialne medicine so postale teoretično izhodišče za novo zakonodajo, izobraževanje zdravstvenega kadra in ustanavljanje različnih javnozdravstvenih institucij.⁶

V Kraljevini SHS in poznejši Kraljevini Jugoslaviji se je zavedanje pomena javnega zdravstva in njegove dostopnosti iz leta v leto večalo. Kot zavedanje pa so rasle tudi finančne potrebe zdravstvene organizacije. Te so skoraj vsakoletno presegle dodeljene zneske. Oblasti so se z zdravstvom in socialno ukvarjale dokaj aktivno in iskale vedno nove rešitve, izboljšave ter finančne fonde zanj. Strokovnjaki za socialno medicino so dokazali, da se lahko splošno zdravstveno stanje izboljša, če se posveti več skrbi tudi zaščiti zdravega človeka. Zato so po vsej državi pričeli ustanavljati higienske in socialne ustanove.

Higienska služba, ki je bila sicer še pomanjkljiva in nezadostna, je zahtevala obširno organizacijo, katere naloga je bila zaščita zdravega, domnevno zdravega in bolnega prebivalstva. Predvidevali so, da bo zdravstvena prosveta velik in pomemben

korak k boljšemu zdravju. Država je imela s svojo državno zdravstveno politiko nalogo bdeti nad ljudskim zdravjem. To nalogo so zaupali higienski organizaciji, ki so jo uredili tudi zakonsko. Njen program je bil boj proti nevednosti in približevanje zdravstvene zaščite vsem slojem prebivalstva. Poleg splošnega odobravanja se je organizacija srečevala tudi s številnimi ovirami, predvsem s pomanjkanjem financ in tudi z nasprotovanjem kurativne veje medicine.⁷

Leta 1929 je v celotni Kraljevini SHS/Jugoslaviji, delovalo že okoli 250 različnih higienskih ustanov. V istem letu se je v Beogradu ustanovil Centralni higienski zavod, kot strokovno-metodološki center za higiensko in socialno-medicinsko službo za vso državo. Po letu 1929 pa je vsaka od devetih banovin imela svoj banovinski higienski zavod. Ti so bili strokovno-metodološki in administrativno-finančni centri za vse socialne in medicinsko-higienske ustanove na svojem področju. Za organizacijo in delovanje zavoda je bil odgovoren ban, finančno so jih podpirale in omogočale njihovo delovanje banovine in država. Higienski zavodi so postali centralne ustanove za higiensko-epidemiološko in preventivno-profilaktično službo na svojem področju. Zgodnje socialno-medicinsko in higiensko delo je imelo za cilj predvsem ohranitev zdravja prebivalstva, preprečevanje, zgodnje odkrivanje in zdravljenje bolezni. Pod okrilje higienskih zavodov so spadali zdravstveni domovi, šolske poliklinike, zdravstvene postaje (proti trahomu, steklini...), protituberkulozni dispanzerji, otroške posvetovalnice. Te higienske ustanove so prebivalstvu nudile (večina) brezplačno zdravstveno varstvo in predstavljale najnaprednejši del zdravstvene službe. Za razvojem javnega zdravstva na Slovenske je trdno stal Higienski zavod v Ljubljani in njegov direktor dr. Ivo Pirc. Le ta je kot idealist sodeloval v procesu socializacije medicine in med Slovence vpeljal zdravstvo po Štamparjevem modelu.⁸

V Ljubljani so Higienski zavod (prvi po imenu higienski, ostali so bili epidemiološki) odprli 16. junija 1923. Vodil ga je dr. Ivo Pirc. Organiziral in opravljal je higiensko službo v banovini, skrbel za zatiranje nalezljivih bolezni, nadzoroval zdravila

⁵ Dobaja, *Za blagor*, str. 17-153.

⁶ Jaunig, *Zupanič Slavec, Tuberkuloza*, str. 362-385.

⁷ Ivančič Lebar, *Zgodovina zasavskega*, str. 12-102.

⁸ Zupanič Slavec, *Razvoj javnega*, str. 30-148.

in živila, vodil zdravstveno statistiko in ustanovil in nadziral zdravstvene ustanove po Sloveniji.⁹ Kot državna ustanova je bil podrejen Ministrstvu za zdravstvo v Beogradu. Banovinskih subvencij so bili deležni predvsem novi zdravstveni domovi, šolske poliklinike in asanacijske akcije. Oblast pa je podpirala tudi različna zdravstvena predavanja, tečaje in higienske razstave. Banovina je sicer zdravstvo bolj usmerjala v izboljšave in modernizacijo obstoječih banovinskih zdravstvenih ustanov kurativnega tipa.¹⁰

Tudi znana Rockefellerjeva fundacija je igrala pomembno vlogo v zdravstveni politiki Kraljevine SHS/Jugoslavije. V letu 1921 so z njo stopili v kontakt. Od takrat dalje je v skupno državo pošiljala svoje predstavnike, ki so ocenjevali položaj in pošiljali poročila o splošni in predvsem zdravstveni situaciji v državi. Fundacija je razbrala potencial, ki ga je mlada država nosila in se jo odločila finančno podpreti. Fundacija je financirala ureditev medicinskih fakultet v Beogradu in Zagrebu, kasneje Šolo narodnega zdravja v Zagrebu in številne socialno medicinske ustanove. Pomemben element financiranja so bile štipendije. S koncem dvajsetih let se je štipendiranje s strani Fundacije pričelo zmanjševati, oziroma je bilo ustavljeno, saj so v Kraljevini SHS že obstajale inštitucije, ki bi lahko prevzele to dejavnost. Med slovenskimi štipendisti so bili: dr. Valentin Meršol s temo serologija v ZDA, dr. Amalija Šimec s temo epidemiologija v ZDA, dr. Franta Mis s temo šolska higiena v ZDA in Veliki Britaniji, dr. Josip Vrtovec s temo javno zdravstvo v ZDA. Med štipendisti pa je bil tudi dr. Albin Seliškar, ki je delal na Zavodu za fiziologijo v Ljubljani, podatki za njegovo štipendijo pa niso ohranjeni. Konec tridesetih let je zaradi notranjih napetih situacij v Kraljevini Jugoslaviji fundacija pričela zmanjševati sredstva, oziroma se umikati iz države. Do leta 1937 je fundacija Kraljevini SHS/Jugoslaviji namenila 393.618,78 dolarjev. Izmed enajstih držav, ki jim je finančno pomagala, je bila Jugoslavija po vsoti na 6. mestu. Fundacija pa je finančno podprla tudi sestrške šole, predvsem Zagrebško. Odobrila je tudi štipendije za zaščitne sestre. Podprla je odhod

na dopolnilno izpopolnjevanje in izobraževanje v tujino.¹¹

Javnozdravstveni napredek je bil na začetku tridesetih let zaviran zaradi zdravniškega nasprotovanja socializaciji medicine in političnih sprememb. Tudi financiranje zdravstva je iz državne prešlo na lokalno raven. Preventivno delo si je še le utiralo pot v svet in imelo celo nasprotnike, zagovornike kurativne dejavnosti, ki so v preventivi videli tekmeča, ki jim jemlje finančno podporo. Zato je bil pomen promocije dela takratnega javnega zdravstva izjemno pomemben.¹²

Stanje v zdravstvenem sistemu Kraljevine Jugoslavije oz. v njeni upravni enoti Dravski banovini bi lahko povzeli s stavkom dr. Pirca: *»To, kar danes obstaja, je le golo ogrodje, zadosti globoko zasnovano, da se zgradi na njem popolna zaščita dozdevno zdravih.«* S tem stavkom je sicer opisal preventivno zdravstveno varstvo, vendar lahko iz pregleda literature enak stavek zapišemo za celotni zdravstveni sistem in zakonodajo.¹³

Zaščitne sestre

V Kraljevini Jugoslaviji so do leta 1941 obstajale štiri sestrške šole. Vse te šole so se izoblikovale iz potrebe po izobraženem zdravstvenem kadru: Škola za sestre pomočnice v Zagrebu, Škola za sestre nudilje v Beogradu, Šola za zaščitne sestre v Ljubljani in Škola za nudilje v Skopju. Prvi dve sta s poukom pričeli v letu 1921, ljubljanska v letu 1924, šola v Skopju pa v letu 1931.¹⁴

Šoli v Ljubljani in Skopju sta delovali v sestavu Higienskega zavoda, v Zagrebu pa v sestavu šole za narodno zdravje. V Beogradu je šola bila posebna ustanova, ustanovljena ob podpori Ministrstva za socialno politiko in ljudsko zdravje, ameriške misije dr. Reederja in društva Rdečega križa.¹⁵

⁹ Ivančič, Lebar, *Zgodovina zasavskega*, str. 12-102.

¹⁰ Dobaja, *Socialna in zdravstvena*, str. 139-156; Dobaja, *Za blagor*, str. 17-231.

¹¹ Dugac, *O sestrama*, str. 3-36; Dugac, *Protiv bolesti*, str. 3-158.

¹² Dobaja, *Za blagor*, str. 17-231.

¹³ Pirc, *Naša higijenska*, str. 281-318.

¹⁴ Grković-Janović, *Sestrinsa riječ*, str. 55-336; Toni, *Korespondenca*. Nazivi diplomantk sestrskih šol niso bili enotni. V članku uporabljam za diplomantke sestrskih šol izraz zaščitna sestra, ne glede na njihov uradni naziv.

¹⁵ Službeni list, 1938

Z dekretom Ministrstva za narodno zdravje je bila na pobudo dr. Matije Ambrožiča 18. avgusta 1923 ustanovljena Šola za sestre pri Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani. S poukom je pričela 3. januarja 1924. Njen ravnatelj je postal predlagatelj njene ustanovitve dr. Ambrožič. Šola je bila v začetku monovalentnega tipa s preciziranim programom za socialno-higiensko zaščito otrok. Pouk je trajal eno leto, diplomatke pa so pridobile naziv otroška zaščitna sestra.¹⁶ Leta 1926 je ravnateljstvo šole prevzel dr. Bogoljub Dragaš, dr. Ambrožič je namreč odšel v Beograd, kjer je bil na tamkajšnji univerzi imenovan za profesorja pediatrije.¹⁷ Marca 1927 je šola uvedla dvoletno izobraževanje in se preimenovala v Šola za dečje zaščitne sestre in dojenške negovalke. Dvoletna šola je ostala do leta 1931. Šolo za dečje zaščitne sestre in dojenške negovalke so nato preimenovali v Šolo za zaščitne sestre v Ljubljani, ki je pričela z delom 1. decembra 1931. Naziv diplomantk te šole je bil zaščitna sestra. V literaturi pa zasledimo tudi naziv zaščitna sestra splošne smeri, oziroma šolanje na šoli za splošne zaščitne sestre. V Ljubljani je konec junija 1934 ravnateljstvo šole prevzela zaščitna sestra Marija Česarek, bivša glavna sestra Zavoda za zdravstveno zaščito mater in otrok, ki je ostala ravnateljica šole do leta 1945.¹⁸

Namen sestrskih šol je bil da: *»služijo za pripravljanje in usposabljanje obiskovalnih skrbstvenih sester za socialno-higienske naprave in socialno-medicinsko delo kakor tudi za pripravljanje glavnih sester za strokovno nego bolnikov po bolnicah in za nadzorstvo nad dečjimi negovalkami in bolničarji (bolničarkami) in nad vzdrževanjem reda po teh napravah«.*¹⁹

Šola je spadala pod posebne strokovne učne zavode, ki so delovali po zakonsko določenih predpisih. Šola za zaščitne sestre je bila enaka srednji šoli z opravljenim zrelostnim izpitom glede kvalifikacije za uradniški položaj v socialno-zdravstveni službi.²⁰

V sestrskih šolah so teoretične predmete poučevali zdravniki specialisti, učitelji srednjih šol ali univerz in tudi druge strokovne osebe. Sestre učiteljice so morale poleg diplome o končani sestrski šoli, imeti še zrelostni izpit srednje šole ali učiteljskega, specialni izpit iz pedagogike in šestmesečno praktično delovno dobo po prejemu diplome v dotični ustanovi.²¹

V tistem času so vodilni zdravstveni strokovnjaki diplomantke sestrskih šol vključevali v vedno širšo zdravstveno dejavnost in kmalu spoznali, da bi morale biti sestre bolj usmerjene v polivalentno zdravstveno delo. Tega učni načrt šole do takrat ni upošteval, šole so bile monovalentne, predvsem pediatrično usmerjene. Iz navedenih razlogov in na pobudo Društva Rdečega križa v Beogradu ter po nasvetih ameriške misije je leta 1931 izšel novi zakon – Zakon o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi. Slednji je uzakonil, da vse šole v državi postanejo triletno, polivalentnega tipa z enotnim programom. Primarij dr. Bogoljub Dragaš je tej unifikaciji in spremembi iz otroške smeri v splošno smer sicer nasprotoval, vendar je zakon obveljal. Z diplomiranjem zadnjih učenk dvoletne šole so šolo junija 1932 ukinili ter reorganizirali.²²

Odgovor na vprašanje, koliko je bilo zaščitnih sester v kraljevini in koliko v Dravski banovini, je težak. Marca 1941 so v Slovenskem narodu poročali, da je na Ljubljanski šoli do takrat diplomiralo 169 učenk in da je od teh kar 89 sester nastanjenih v dravski banovini, *»vse ostale so dobile službo v drugih banovinah«.*²³

Po podatkih Statističnega godišnjaka je v vseh sestrskih šolah od šolskega leta 1921/22 do šolskega leta 1938/39 bilo vpisanih 2.763 učenk.²⁴

¹⁶ Toni Gradišek, *Šola za*, str. 57-64; Dragaš, *Zgodovina in delo*, str. 6-29; *Uradni list*, 1927

¹⁷ HR-DAZG-237, *Središnji ured sestara pomočnica u Zagrebu; Dragaš, Prim. dr.*, str. 10-62.

¹⁸ Dragaš, *Prim. dr.*, str. 10-62; Toni Gradišek, *Šola za*, str. 57-64; Dragaš, *Zgodovina in delo*, str. 6-29.

¹⁹ *Službeni list*, 1938

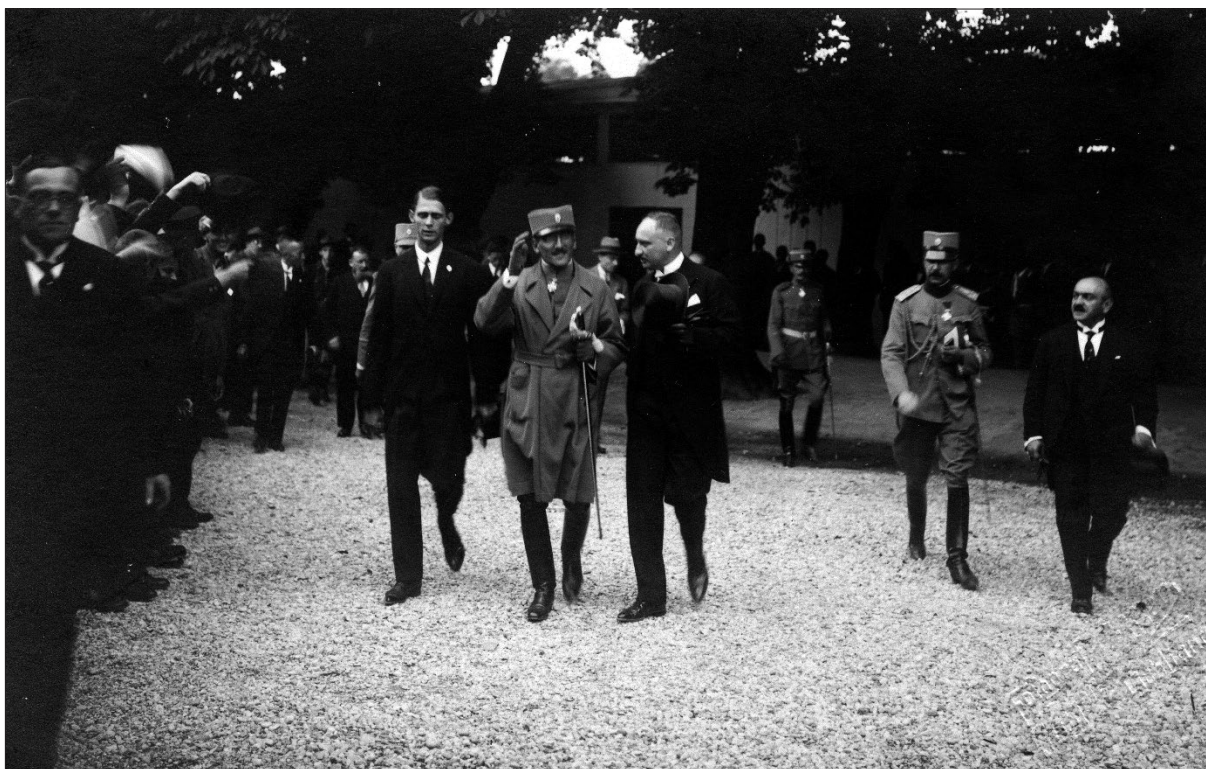
²⁰ Anon, *V šoli za*, str. 4.

²¹ Sušnik, *Akademski poklici*, str.168; *Službeni list*, 1931.

²² Dragaš, *Prim. dr.*, str. 10-62; Merljak, *Jubilejna skupščina*, str. 158-161.

²³ Anon, *V šoli za*, str. 4.

²⁴ *Opšta državna statistika, Statistički godišnjak 1929*, str.346-348; *Opšta državna statistika, Statistički godišnjak 1932*, str. 329; *Opšta državna statistika, Statistički godišnjak 1933*, str. 310; *Opšta državna statistika, Statistički godišnjak 1938-1939*, str. 370; *Opšta državna statistika, Statistički godišnjak 1940*, str. 350. Potrebno je opozoriti, da niso zajeti vsi podatki, za posamezna leta, manjka število diplomantk zagrebske

Kralj Aleksander I. med obiskom ljubljanskega velesejma. Ob tej priliki je obiskal stalno higiensko razstavo. *(Muzej novejša in sodobne zgodovine Slovenije, fotografska zbirka časopisa Slovenec)*

Odobravanje, obiski, podpora in oziranje za zdravstvom in zaščitnimi sestrami

Kraljeva družina Karađorđević se je zavedala pomena zdravstva za svoje državljane. Kot že rečeno pa je bilo preventivno zdravstveno varstvo šele na začetku svoje poti. Da bi ga približali ljudem in ljudi spoznali z njim je bila na Ljubljanskem velesejmu postavljena stalna higienska razstava ljubljanskega Higienskega zavoda. Razstave so bile pogost način zdravstvenega ozaveščanja v tistem času. Sledeč poročilom je bila razstava dobro obiskana. Pomembno priznanje in vidnost pa ji je dal tudi obisk kralja Aleksandra I. leta 1931. Kralj je s svojo prisotnostjo počastil razstavo in tako tudi moralno podprl trud preventivne medicine.²⁵

Kraljevi par je pogosto tudi obiskoval zdravstvene ustanove preventivnega in kurativnega tipa ter tudi socialne ustanove kot so sirotišnice in otroški

Pediatr dr. Bogdan Derč in kraljica Marija pred ljubljansko otroško bolnico. *(Slovenska pediatrija, 2014)*

domovi. Takšne obiske so spremljali tudi drugi dostojanstveniki in se tako na lastne oči prepričali o delu tovrstnih ustanov in njihovih težavah. Leta

in ljubljanske šole, prav tako ni podatkov do šolskega leta 1928/29 in podatkov od šolskega leta 1938/39.

²⁵ Pirc, Naša higijenska, str. 281-318.

Obisk kraljice Marije v eni od zdravstvenih ustanov v Beogradu leta 1936. Kraljico spremljajo: Vlada Ilić, župan Beograjske občine (*tretji z desne*), Dragiša Cvetković, minister socialne politike in narodnega zdravja (*prvi z desne*). Ob kraljici je Slovenec, profesor dr. Matija Ambrožič in dr. Žika Marković. (Arhiv Univerzitetne dečje klinike Beograd)

1935 je bila kraljica Marija na obisku Otroške bolnice v Ljubljani.²⁶ Po njej pa je bil imenovan tudi oddelek »Zavoda za socialno-higijensko zaščito dece v Ljubljani«. Oddelek se je imenoval »Dečji in materinski dom kraljice Marije«, po društvu, ki je sprva imelo namen graditi dom, potem pa je finance združil z državno ustanovo in nastal je imenovani zavod.²⁷

Ljubljanskem sanatoriju Leonišče, privatnem sanatoriju Usmiljenih sester sv. Vincencija Pavelskega se je zaupala kraljica Marija tudi v pregled. Oktobra 1931 ji je zdravnik dr. Hebein naredil rentgensko sliko glave in zob. Leta 1934 se je v sanatoriju zdravili tudi oče kneginje Olge, ko je ob obisku Slovenije nenadno obolel. Kraljica, kneginja, njena sestra Marina in knez Pavle so sanatorij večkrat obiskali. Kasneje je bil v Leonišču zaradi vnetja slepiča operiran tudi princ Andrej. Zanimivo, da

jih je večkrat zdravil prav dr. Lavrič²⁸ in tako postal bolj poznan. Sestre v sanatoriju se visokih gostov spominjajo kot skromne in ljubeznive družine.²⁹

Kralj Aleksander je finančno podprl delovanje Zavetišča na Marofu v Idriji. Namenil jim je znesek 30.000 lir. Leta 1933 pa je kraljeva banska uprava usmiljenki sestri Rozi Koprivec poslala diplomu Nj. vel. kralja Aleksandra I. za zasluge na socialnem in zdravstvenem področju ter pri bolniški strežbi v času njenega dolgoletnega službovanja v državni bolnici v Mariboru. Tudi sicer so bile sestre usmiljenke večkrat odlikovane s strani kraljeve oblasti.³⁰

²⁸ Dr. Božidar Lavrič, 1899-1961, kirurg, akademik. Med drugo svetovno vojno partizanski zdravnik, po drugi svetovni vojni osebni zdravnik Josipa Broza Tita. Tudi njega je operiral. Zanimivo, da je bila v operativni skupini kot instrumentarka njegova dolgoletna predvojna sodelavka sestra Livija-usmiljenka, ki je po vojni izstopila iz reda.

²⁹ Provincialna kronika Družbe hčera krščanske ljubezni – usmiljenk.

³⁰ Provincialna kronika Družbe hčera krščanske ljubezni – usmiljenk.

²⁶ Slovenska pediatrija, Pediatrična klinika, str. 225-241.

²⁷ Anon, Dečji in materinski, str. 3.

Obisk kraljice Marije na Inštitutu za zaščito mater in otrok v Beogradu, kjer so bili nastanjeni tudi otroci iz zelo siromašnih družin in otroci brez staršev. Februar 1936. (Foto: Svetozar Grdijan, hrani Muzej grada Beograd)

Pomembna dejavnost kraljevega para je bilo tudi pokroviteljstvo. Bila sta pokrovitelja in častna člana številnih društev in organizacij. Med drugim sta bila kralj in kraljica zaščitnika oziroma pokrovitelja društva Rdečega križa Kraljevine Jugoslavije. Prestolonaslednik pa je bil zaščitnik podmladka društva.³¹ V letu 1935 pa je zaslediti zapis, da je bilo na njegovi 47. redni letni skupščini prebrano pismo kneza-namestnika Pavla, predsednika Rdečega križa Kraljevine Jugoslavije.³² Princ Tomislav je bil pokrovitelj jugoslovanskega gasilstva. V sklopu gasilstva so delovali tudi člani enot prve pomoči imenovani samarijani in samarijanke. V Ljubljani so gasilci skrbeli tudi za prevoze bolnikov.³³

Kraljica je bila pokroviteljica oziroma častna predsednica organizacije Jugoslovanska unija za zaščito dece, ki je bila pomembna, krovna organizacija, ki je združevala društva, katerih namen je bila skrb za otroke. Organizacija je imela na-

logo razdeljevanja finančnih sredstev, odkrivanja težav na področju zaščite otrok, iskanja rešitev in promocije zaščite otrok.³⁴ Leta 1935 je kraljica prevzela pokroviteljstvo tudi nad Jugoslovansko ligo proti tuberkulozi, krovno organizacijo protituberkuloznega boja. V ta namen je ustanovila fond za ustanavljanje protituberkuloznih naprav in ustanov. Po pokojnem kralju pa so hoteli poimenovati tudi posebno protituberkulozno bolnišnico, o gradnji katere so razmišljali.³⁵

Običajno je bilo, da so iz skupščin različnih društev pošiljali pozdrave kraljevi družini. Tako so storili tudi ob 10. skupščini društva diplomiranih babic za Slovenijo. Kraljica je na brzojavko odgovorila in se zahvalila za njihovo vdanost.³⁶

Formalno izobraževanje za poklic zaščitne sestre se je v Kraljevini SHS pričelo šele v letu 1921 z ustanovitvijo sestrskih šol. Beograjska šola je usta-

³¹ Rdeči križ kraljevine Jugoslavije, *Pravila društva*, str. 6.

³² Anon, *Jugoslovanski Rdeči*, str. 1.

³³ Anon, *Bližnjemu na pomoč*, str. 9-12.

³⁴ Anon, Nj. *Vel. kraljica*, str. 1.

³⁵ Anon, *Pregled borbe*, str. 2.

³⁶ Anon. *Zahvala*, str. 19.

novljena ob pomoči Društva Rdeči križ. Novo šolo si je ob pričetku njenega delovanja ogledala kraljica Marija, ki je bila nad njo navdušena. Ob tej priliki se je odločila, da bo štipendirala dve dijakinji. Kasneje je štipendirala tudi učenke v zagrebški in ljubljanski šoli. V ta namen je iz osebnih sredstev namenila 30.000 dinarjev in štipendirala dve dijakinji iz beograjske, eno iz zagrebske in eno iz ljubljanske šole.³⁷ Po podatkih ravnatelja ljubljanske sestrške šole je vsako leto kraljica Marija šoli poklonila 10.000 dinarjev za šolanje dveh štipendistk. Te štipendije so bile podarjene najbolj pridnim, marljivim in vestnim učenkam šole (Dragaš, 1938). Na ljubljanski šoli je imela čast nositi naziv »Gojenka Njenega Veličanstva kraljice Marije« tudi Neža Jarnovič.³⁸

Drugi primer naklonjenosti kraljice Marije zaščitnim sestram so bile t.i. »kraljeve sestre«. Kraljica Marija je idejo videla v svoji prababici, angleški kraljici Viktoriji, ki je tudi ustanovila svojo vejo medicinskih sester. Tako kot ona, je bila tudi kraljica Marija zelo karitativno naravnana.³⁹ Beograjska šola je bila od samega začetka pod vplivom oziroma se je zgledovala po zahodu in angleški praksi obiskovanja bolnikov na domu. Tako se je razvila danes imenovana patronažna služba, ki so jo nekdanj označevali kot »posetno delo«. Učenke so se že tekom šolanja srečale z obiskovanjem najranljivejših skupin na njihovih domovih. Najboljše učenke šole so po zaključku šolanja izbrali za to delo in prve so z delom v Beogradu pričele v aprilu 1930. V letu 1934 je bilo sedem »sester obiskovalk«, ki so imele svoj center pod okriljem Centralnega higienskega zavoda v Beogradu.⁴⁰ Nosile so drugačno uniformo od ostalih zaščitnih sester in zato veljale za »posebnost«; temno zeleno uniformo je dopolnjeval sivi klobuk s srebrnim kraljičinim monogramom, sive nogavice in čevlji. V rokah so nosile torbe. Zaradi monograma so jih ljudje pričeli klicati kraljičine sestre, dobile pa so tudi naziv »sestre kraljice Marije oz. sestre Njenega Veličanstva Kraljice Marije«. Delovale so namreč pod pokroviteljstvom kraljice Marije. Ona jih je tudi plačevala, imele pa so enako plačo kot zaščitne sestre v državni službi. Kraljica

je osnovala »Fond za pomaganje sestrinskega posjediteljskega rada« (patronažnega dela zaščitnih sester) in podprla zdravstveno nego bolnikov na njihovih domovih po Beogradu. Te »obiskovalne sestre« so imele nekaj privilegijev, brezplačno so stanovale v sestrski šoli in se tam prehranjevale. Morale pa so biti dosegljive preko telefona. Niso pa opravljale samo dnevnih in nočnih obiskov po družinah in nege bolnikov, sodelovale so tudi na higienskih razstavah, kot je razbrati iz poročila Beograjske sekcije Jugoslovanskega društva diplomiranih sester.⁴¹ V članku, v katerem so bile predstavljene, je bilo mogoče prebrati, da je bilo v načrtu, da se njihovo delovanje vzpostavi tudi v Zagrebu, Nišu in Sarajevu.⁴²

Sestre kraljice Marije. V uniformi za delo ob bolniku in terenski uniformi. Izsek dveh fotografij. (Hellich, 1932)

Z obiski zaščitnih sester oz. diplomantk in učenk v beograjski sestrski šoli je v kasnejših letih nadaljevala kneginja Olga. Vsako leto so na beograjski šoli praznovali Vidovdan, srbski pravoslavni in nacionalni praznik. Osemindvajsetega junija 1940 se je praznovanju, ne prvič, pridružila tudi kneginja Olga. To je bilo tudi zadnje praznovanje praznika na šoli. Ob tej priliki so učenke šole kneginjo sprejele v uniformah in ji poklonile šopek vrtnic ter se ji

³⁷ Koprivica Kovacevic, *The History*, str. 255-276.

³⁸ Mandić, *The heroines*, str. 167-210; Dragaš, *Zgodovina in delo*, str. 6-29.

³⁹ Grković-Janović, *Sestrinska riječ*, str. 55-336; Koprivica Kovacevic, *The History*, str. 255-276.

⁴⁰ Koprivica Kovacevic, *The History*, str. 255-276.

⁴¹ Grković-Janović, *Sestrinska riječ*, str. 55-336; Koprivica Kovacevic, *The History*, str. 255-276; Hellich, *Queen's nurses*, str. 456-457.

⁴² Hellich, *Queen's nurses*, str. 456-457.

Kneginja Olga diplomantkam beograjske sestrške šole podeljuje diplome in darila. 28. junij 1940.
(Muzej novejšje in sodobne zgodovine Slovenije, fotografska zbirka časopisa Slovenec)

zahvalile za redno spremljanje dela šole in njenega osebja ter za počastitev šole z njeno prisotnostjo. Kneginja je bila prisotna tudi pri podeljevanju spričeval in vsaki diplomantki čestitala. Ob tej priliki je najboljši učenki šole podarila zlato uro.⁴³

Da je bilo delo zaščitnih sester kraljevi družini poznano in spoštovano dokazuje tudi dejstvo, da so bile nekatere zaščitne sestre odlikovane tudi s strani kralja. Med njimi so bile leta 1930 odlikovane tudi tri Slovenke – zaščitne sestre, ki so delale v Beogradu v Domu Materinskog udruženja. Z »zlatno medaljo za revnosnu službu«, torej za marljivost, vestnost, požrtvovalnost in zanimanje sta jo pridobili Antonija Šifrer in Tatjana Martelanc. S »srebrno medaljo za revnosnu službo« pa Vero Šinigoj.⁴⁴ Nekatere zaščitne sestre so bile odlikovane tudi z višjimi državnimi odlikovanji.⁴⁵

Kraljica je imela posluh za delo medicinskega osebja. To dokazujejo izkušnje Slovenca dr. Matije Ambrožiča, profesorja pediatrije na beograjski medicinski fakulteti, šefa Dečje klinike v Beogradu, pionirja socialne medicine in osebnega zdravnika mladih princev. Kraljica je sprejela njegovo prošnjo, da je z njo lahko govoril kot z ostalimi materami svojih pacientov. A vseeno je občasno, ko mu je bilo pri delu najtežje, predvsem ko je bil problematičen denar oziroma financiranje, zaprosil za avdienco, oblekel frak (drugače je k njim hodil v običajni obleki) in govoril s kraljico o mnogih vprašanih otroške zaščite. Glede financiranja so bile avdience uspešne in neuspešne. Pri drugih vprašanih otroške zaščite je imel uspeh le, ko njegovi nadzori niso šli v razkorak s tedanjimi tendencam beograjskih ženskih karitativnih društev.⁴⁶

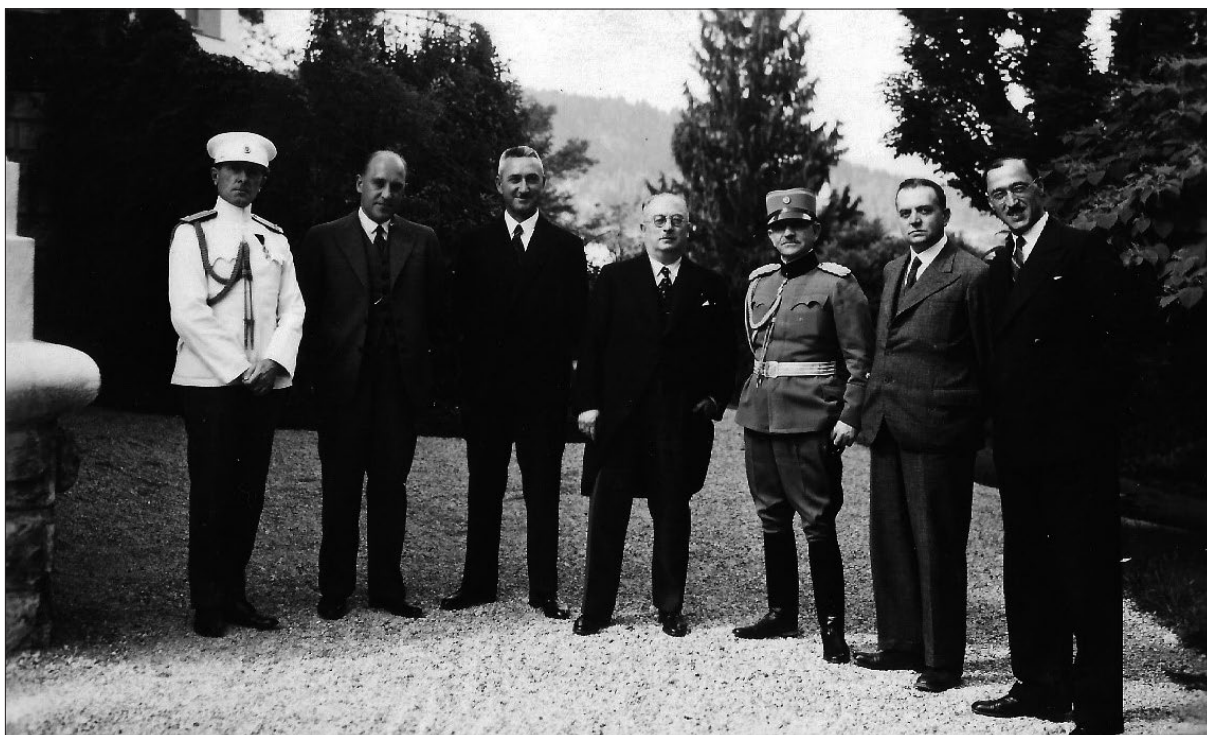
Tudi po atentatu na kralja Aleksandra v letu 1934, vdov kraljica-mati Marija ni prenehala s karitativnim delom. Nasprotno, delo je še poglobila;

⁴³ Koprivica Kovacevic, *The History*, str. 255-276.

⁴⁴ *Materinsko udruženje, Spomenica*, str. 28-29.

⁴⁵ Grković-Janović, *Sestrinska riječ*, str. 55-336.

⁴⁶ Ambrožič, *Življenjepis*

Profesor dr. Matija Ambrožič (*drugi z desne*) najverjetneje s člani Vojno-sanitetnega sveta, pred Belim dvorom v Beogradu. (*Hrani: Stela Filipi Matutinovč*)

Kraljica Marija med obiskom ene od šolskih poliklinik. Najverjetneje Zagreb, leto neznano. (*Hrani: Arhiv Kraljevskog dvora*)

v »dubokoj crnini« je obiskovala sirotišnice, bolnišnice, javne kuhinje in siromašne. S svojo vdovsko apanažo in iz »Fonda kraljeve kancelarije« sofinancirala delovanje akcij Kola srpskih sestara, društva Rdečega Križa, pomagala siromašnim in bolnim, omogočala delovanje raznih humanitarnih društev in sofinancirala izgradnjo nekaterih zdravstvenih ustanov, kot so bile Univerzitetna dečja klinika, ginekološka klinika, in Onkološki inštitut Medicinske fakultete v Beogradu. Podpisala je tudi dokument o otroških pravicah ter bila pokroviteljica velikih humanitarnih dogodkov in društev.⁴⁷

Z družino Karađorđević je zanimivo povezana tudi poklicna pot Slovenke, zaščitne sestre, Marije Brus, roj. Vorina. Šolanje za zaščitno sestro je končala v Beogradu. Po šolanju se je znašla v družini kneza Pavla in kneginje Olge, kjer je občasno delala kot varuška njunih dveh otrok, princa Aleksandra in Nikole. Točnih podatkov, kdaj je z delom pri njih začela in do kdaj pri njih delala, ni. Gotovo pred letom 1936, ko je bila rojena kneginja Jelisaveta, ker je ni doma nikoli omenjala.

O družini kneza je vse življenje imela »izredno lepo mnenje« in spomine, predvsem na kneginjo Olgo, ki je bila »nesebična in zelo ljudska«. Večkrat jo je tudi razveselila s podarjenimi »najlonkami«, ki so jih njene kolegice lahko le ogledovale v izložbah trgovin, saj so veljale za prestiž. V službi pri tej družini se ji je godilo dobro, saj je svoj zaslužek lahko pošiljala domov mami.⁴⁸ Kot zanimivost omenimo, da sta s podobnim poslanstvom povezani še dve Slovenki. Kot varuška je v isti družini ob rojstvu kneginje Jelisavete delala tudi Slovenka, sicer ne zaščitna sestra.⁴⁹ Fotografije Marije Brus s kraljevo družino žal niso ohranjene, ohranjena pa je fotografija s krstne slave (pravoslavnega običaja) Materinskega udruženja, kjer je prisotna ona in kneginja Olga.

Nepotrjeno pa je bila z njimi povezana še ena zaščitna sestra. Zaposlena v jeseniški bolnišnici se

spominja: »Prva glavna sestra je bila gospa Janežičeva, vljudna, zadržana, vendar ne nedostopna. Pred vojno je bila guvernantka Karađorđevićevih sinov, princev Petra, Tomislava in Andreja (v Beogradu in na Bledu)«. ⁵⁰ Kdo je bila gospa Janežičeva, mi ni uspelo odkriti, po pregledu knjige diplomantk ljubljanske sestrške šole ji po priimku najbolj ustreza Janežič Josipina, ki se je v šolo vpisala leta 1927 in jo končala 1929. Njena diploma je nosila številko 39. Po diplomi se je zaposlila v Beogradu, v Društvu njenega veličanstva kraljice Marije.⁵¹

Krstna slava Materinskega udruženja; Vvedenje presvete Bogorodice (4. december). Zaščitna sestra Marija Brus z neznanim otrokom, ob njej kneginja Olga, Beograd, okoli 1934-1935. (Hrani: Miro Brus)

Po kraljevi družini oz. njenih članih je bilo poimenovano tudi kar nekaj zdravstvenih ustanov oziroma ustanov in dejavnosti, ki so se izvajale povezano s preventivno vejo medicine. V Sloveniji je tak primer šolska kuhinja pri Šolski polikliniki v Ljubljani, kjer so jo ustanovili in vodili. Kraljica Marija je za njeno delovanje prispevala 5.000 dinarjev mesečno. Poimenovali so jo »Šolska kuhinja Nj. Vel. kraljice Marije«, namenjena je bila prehrani učencev in dijakov-vozačev, kasneje pa so jo pričeli obiskovati tudi drugi. Kasneje je pokroviteljstvo nad kuhinjo prevzel »Nj. Vel. kraljevič Andrej«, katerega slavo so praznovali kot praznik kuhinje. Tudi v zdravstvenem domu v Celju je delovala »šolska kuhinja Nj. Vel. kraljice Marije«. V zdravstvenem domu v Mariboru pa so šolski kuhinji priključili mlečno kuhinjo »Nj. Vis. kraljeviča Andreja«. Šolske kuhinje je tudi sicer kraljica finančno podpirala.⁵²

⁴⁷ Bogičević, *Humanitarni rad*, str. 637-644.

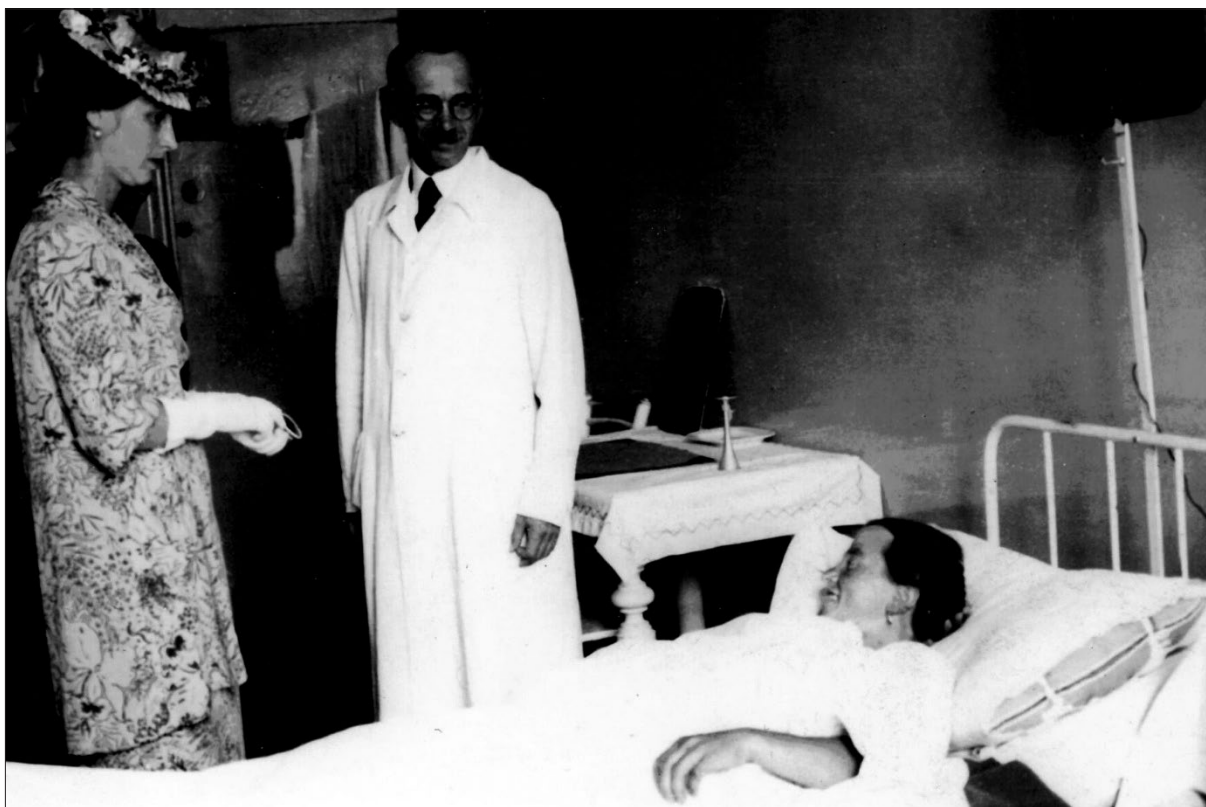
⁴⁸ Brus, *Korespondenca*.

⁴⁹ Pipan in Frelih, *Dekle iz ozadja*, str. 13-45.

⁵⁰ Mareš Preželj, *Bolnišnica na*, str. 40.

⁵¹ SI ZAL LJU/0728 Šola za medicinske sestre Ljubljana.

⁵² Pirc, *Naša higijenska*, str. 281-318.

Dr. Alojz Zalokar s kneginjo Olgo v Ženski bolnici v Ljubljani. (Hrani: Miha Zalokar)

Po princu Andreju so poimenovali tudi počitniški dom na Rakitni, kjer je delovala šolska oziroma počitniška kolonija Šolske poliklinike v Ljubljani.⁵³ »Počitniški dom Nj. Vis. Kraljeviča Andreja na Rakitni« stoji še danes, v njem pa deluje Mladinsko klimatsko zdravilišče Rakitna.

Na Pohorju, v vasi Sv. Martin na Pohorju (danes Šmartno na Pohorju), pa se je uredil in deloval »Počitniški dom kraljice Marije«, kjer so otroci iz industrijskih mest preživljali počitnice. Glavi nadzor nad njimi so imeli šolski upravitelji, gospodinjstvo je bilo v rokah gospodinske šole Vesna, zdravstveno varstvo pa v rokah Zdravstvenega doma v Mariboru, ki priskrbi stalnega zdravnika in zaščitno sestro. Počitniški dom je bil proglašen za najlepše urejeno kolonijo v kraljevini. Društvo, ki ga je ustanovilo, je prejelo kraljevo nagrado 10.000 din.⁵⁴

Kraljeva družina se je za svoj oddih pogosto tudi izbirala Slovenijo. Za izbor zemljišča za oddih se je družina obrnila (menda) celo na bioenergetike.

Ti so v Sloveniji iskali najbolj primeren prostor na lokacijah: Pohorje, Mežakla, Jelovica in Pokljuka. Najbolj je ustrezalo zemljišče na Mežakli. Tam je kraljeva družina dala v poznih tridesetih letih postaviti Andrejevo vas oziroma Andrejevo selo. Vasica je bila namenjena za oddih in razvedrilo mladih princev. Postavili so 17 manjših in večjih hiš z elektriko in tekočo vodo. Vsak od kraljevičev je imel svojo hišo, prav tako kraljica. V vasici je bil celo bazen. Danes je ohranjen le še ena objekt, v katerem je Dom Univerze v Ljubljani, vidnih pa je še nekaj ostankov temeljev in bazen. Skrivnostnost vasi daje dejstvo, da je do sedaj o njej znanega zelo malo in da ni ohranjena na fotografijah.⁵⁵

Leta 1931 je v Ljubljani pričel delovati tudi prvi zdravstveni dom v Sloveniji, ki je bil last občine. To je bil »Zdravstveni dom kraljice Marije v Šentvidu nad Ljubljano«.⁵⁶ V Kranju pa je bil zdravstveni

⁵³ Pirc, *Naša higijenska*, str. 281-318.

⁵⁴ Anon, *Najlepša kolonija*, str. 5.

⁵⁵ Poljanec, Mikša, *Kralj Peter*, 70-72; Peterman, *Korespondenca*.

⁵⁶ Pirc, *Naša higijenska*, str. 281-318.

dom poimenovan: »Zdravstveni dom viteškega kralja Aleksandra I. Zadinitelja«.⁵⁷

Na Dolenjskem so načrtovali izgradnjo siro-
tišnice, ki bi jo poimenovali po kraljici, ki je zanj
tudi sama prispevala. Imenovala naj bi se: »Dom
Kraljice Marije«.⁵⁸ Projekt je prekinila vojna.

Po odhodu kraljice Marije v tujino je v poznih
tridesetih in prvih dveh letih štiridesetih let tradi-
cijo obiskovanja zdravstvenih in socialnih ustanov
nadaljevala kneginja Olga. Avgusta 1940 je med
bivanjem na Gorenjskem opravila obisk v Ljubljani.
Obiskala je glavno skladišče Rdečega križa, bila
je tudi predsednica tega društva. Ogledala si je
njegovo delovanje in ob tej priliki odlikovala štiri
člane. Zatem je obiskala še Žensko bolnico, kirurški
oddelek Splošne bolnice, Zavod za raziskovanje in
zdravljenje novotvorb in Otroško bolnico.⁵⁹ Obisk
vsake ustanove je trajal dobrih 15 minut. V spomin-
sko knjigo v Zavodu za raziskovanje in zdravljenje
in raziskovanje novotvorb je zapisala: »Vidim da
trebamo šole, a još više bolnice.«⁶⁰

Zaključek

Spomladi 1941 so se razmere v Kraljevini Jugo-
slaviji zelo spremenile. Z državnim udarom je bila
zamenjana vlada ter ukinjeno regentstvo, mladole-
ten kralj pa razglašen za polnoletnega. Kralj Peter
II. kraljevini ni vladal dolgo, družina kneza Pavla
je morala oditi v izgnanstvo, država je bila kmalu
okupirana, mladi kralj pa se je podal na pot izgnan-
stva. Komunistična oblast je kasneje prepovedala
vrnitev družine Karađorđević v Jugoslavijo. Šele
leta 2013 so se člani kraljeve družine vrnili v do-
movino, na Oplenac v družinsko grobnico, nekateri
člani družine Karađorđević pa danes v Beogradu
zopet živijo, a brez političnih funkcij.

Če se je tako na predvečer druge svetovne vojne
zaključila zgodba dobrotnikov zdravstva se zgodba
zaščitnih sester ni končala. Tudi v vojnem času so
se izobraževale naprej, prav zaradi vojne pa je nji-

hovo poslanstvo prišlo še bolj do izraza. Po drugi
svetovni vojni pa so skupaj z zdravstvom doživele
velik vzpon.

Z letom 1941 so se torej srečanja Karađorđević
z zaščitnimi sestrami zaključila. S pregledom zapi-
sov in analizo virov pa lahko trdimo, da je pretekla
naklonjenost kraljeve družine imela velik vpliv na
razvoj preventivnega zdravstvenega varstva ozi-
roma javnega zdravstva ter poklica zaščitnih se-
ster. Odkrito zanimanje kraljeve dinastije za delo
zdravstva je imelo posreden in neposreden vpliv na
javno zdravstvo in poklic zaščitne sestre. Njihovo
odobravanje in zanimanje je vsekakor povzročilo
njihovo promocijo in sprejetje v družbi in zani-
manje tudi drugih za to področje. V neki meri je
bil njihov vpliv tudi finančen, zanemariti pa ne
smemo predvsem moralnega vpliva. Zahvaljujoč
podpori kraljeve družine je javno zdravstvo in
poklic medicinske sestre v dobrih dvajsetih letih
trajanja kraljevine doživelo vzpon in z dokazova-
njem učinkovitosti z vsakim letom stopalo višje po
lestvici pomembnosti.

Viri in literatura

Viri

- Državni arhiv v Zagrebu*
HR-DAZG-237, Središnji ured sestara pomočnica
u Zagrebu. T. e. 34/2, 35/3.
- Zgodovinski arhiv Ljubljana*
SI ZAL LJU/0728 Šola za medicinske sestre
Ljubljana. Evidenčna knjiga absolventk
zavodne šole za sestre. T. e: 14.
- Provincialni arhiv Hčera kršćanske ljubezni*
sv. Vincencija Pavelskega, Šentjakob ob Savi
Provincialna kronika Družbe hčera kršćanske
ljubezni – usmiljenk.
- Ambrožič M. *Življenjepis*. (1944) (Hrani: Stela
Filipi Matutinová)
- Peterman Roman. *Korespondenca o Andrejevi*
vasi. (Hrani: avtor)
- Toni M. *Korespondenca o gospe Mariji Toni, roj.*
Bravec, zaščitni sestri. (2019) (Hrani: avtor)

⁵⁷ OUZD, *Spominski zbornik*, str. 90-113.

⁵⁸ Anon, *Bodoči dom*, str. 5.

⁵⁹ Anon, *Kneginja Olga*, str.1.

⁶⁰ »Vidim, da potrebujemo šole, a še bolj bolnišnice«. Lindtner,
Škrk, *Sedem desetletij*, str. 62.

Literatura

- Anon: Dečji in materinski dom kraljice Marije v Ljubljani. *Jutro*, 21. 3. 1926, str. 3.
- Anon: Zahvala Nj. V. Kraljice Marije. *Babiški vestnik*, let. 1, 1929, št. 4, str. 19.
- Anon: Jugoslovenski Rdeči križ. *Jutro: Ponedeljska izdaja*, 25. 4. 1935, str. 1.
- Anon: Nj. Vel. kraljica Marija za zaščito dece. *Učiteljski tovariš*, 28. 11. 1935, str. 1.
- Anon: Pregled borbe proti jetiki. *Jutro: Ponedeljska izdaja*, 17. 11. 1935, str. 2.
- Anon: Bodoči dom Kraljice Marije. *Slovenec*, 1. 1. 1938, str. 5.
- Anon: Bližnjemu na pomoč!. *Slovenec*, 13. 8. 1939, str. 9-12.
- Anon: Najlepša kolonija za deco v Jugoslaviji. *Jutro*, 28. 7. 1940, str. 5.
- Anon: Kneginja Olga med bolniki. *Slovenec*, 10. 8. 1940, str. 1.
- Anon: V šoli za zaščitne sestre. *Slovenski narod*, 23. 3. 1942, str. 4.
- Bogičević, Aleksandar:** *Humanitarni rad kraljice Marije Karađorđević u periodu od 1921. do 1941. godine*. Dostopno na: <https://esveske.github.io/pdf/2017/IST1702.pdf> (15. 9. 2023).
- Dobaja, Dunja:** Socialna in zdravstvena problematika v obdobju Ljubljanske oblasti in Dravske banovine. *Marko Natlačen (1886-1942): v zgodovinskem dogajanju* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2012, str. 139–56.
- Dobaja, Dunja:** *Za blagor mater in otrok: Zaščita mater in otrok v letih 1919-1941*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Dragaš, Ana Zlata:** *Prim. dr. Bogo Dragaš: zdravstveno, socialno in prosvetno delo*. Celje-Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, 2014.
- Dragaš, Bogoljub:** *Zgodovina in delo sestrstva v Sloveniji: od prevrata do leta 1934*. Ljubljana: J. Blasnika nasl., 1938.
- Dugac, Željko:** *O sestrama, siromašnima i bolesnima: Slike socijalne i zdravstvene povijesti međuratnog Zagreba*. Zagreb: Srednja Europa, 2015.
- Dugac, Željko:** *Protiv bolesti i neznanja: Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- Griesser-Pečar, Tamara:** *Razdvojeni narod: Slovenija 1941-1945: Okupacija, kolaboracija, državljanska vojna, revolucija*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2014.
- Grković-Janović, Snježana:** *Sestrinska riječ: Između sućuti i dužnosti*. Zagreb: Medicinska naklada, Škola narodnog zdravlja »Adrija Štampar«, 2015.
- Hellich, A. Ruzica:** Queen's nurses in Yugoslavia. *The ICN*, let. 7, 1932, št. 5, str. 456–457.
- Ivančić Lebar, Irena:** *Zgodovina zasavskega zdravstva*. Trbovlje: Zasavski muzej, 2008.
- Jaunig, Senta,** Zupanič Slavec, Zvonka: Tuberkuloza, naša ljudska, delavska in kmetska bolezen. *Zgodovinski časopis*, 66, 2012, št. 3-4, str. 362–385.
- Koprivica Kovacevic, Stanojka:** *The History of the Serbian Nursing; from monastery hospitals till the end of the Second World War*. Belgrade: UMST KCS Sestrinstvo, Licej, 2019.
- Kremžar, F. Slovenci in Jugoslavija.** *Slovenčev koledar 1941*. Ljubljana: Konzorcij Slovenca, Slovenskega doma in Domoljuba, 1941, str. 33–40.
- Lindtner J in Škrk J:** *Sedem desetletij začasnosti Onkološkega inštituta v Ljubljani: 1938-2008*. Ljubljana: Slovensko zdravniško društvo, 2014.
- Mandić, Vladimir:** *The heroines with world award: telling about Yugoslav winners of the medal »Florence Nightingale«*. Belgrade: Association of nurses of Serbia University clinical center Serbia-Sestrinstvo, Licej, 2021.
- Mareš Preželj, Ada:** Bolnišnica na robu mesta; utrinki iz mojih spominov na jeseniško bolnišnico. *Kako so na Jesenicah včasih zdravili* (ur. Nataša Kokošinek, Špela Smolej Milat in Zdenka Torkar Tahir). Jesenice: Ljudska univerza Jesenice, Občinska knjižnica Jesenice, 2023, str. 38–48.
- Materinsko udruženje: *Spomenica proslave dvadesetpetogodišnjice Materinskog udruženja*. Beograd: Materinsko udruženje, 1930.
- Merljak, Nives:** Jubilejna skupščina Zveze društev medicinskih sester Slovenije: 50. obletnica ustanovitve šole za medicinske sestre na Slovenskem. *Zdravstveni obzornik*, 8, 1974, št. 3, str. 158–61.
- Opća državna statistika: *Statistički godišnjak: 1929: knjiga 1*. Beograd: Državna štamparija, 1932.

Opča državna statistika: *Statistički godišnjak: 1932: knjiga 4*. Beograd: Državna štamparija, 1933.

Opča državna statistika: *Statistički godišnjak: 1933: knjiga 5*. Beograd: Državna štamparija, 1934.

Opča državna statistika: *Statistički godišnjak: 1938-1939: knjiga 9*. Beograd: Državna štamparija, 1939.

Opča državna statistika: *Statistički godišnjak: 1940: knjiga 10*. Beograd: Državna štamparija, 1941.

OUZD: *Spominski zbornik Okrožnega urada za zavarovanje delavcev: napisan in izdan ob polstoletnici delavskega zavarovanja, ob petnajstletnici zakona o zavarovanju delavcev, ob dvajsetletnici Jugoslavije; letno poročilo za leto 1937*. Ljubljana: Okrožni urad za zavarovanje delavcev, 1938.

Pipan, Alenka, Frelih, Marko: *Ljudmila Belcijan in njena pot v Afriko z družino kneza Pavla Karađorđevića. Dekle iz ozadja zgodovine* (ur. Alenka Pipan in Marko Frelih). Kranj: Gorenjski muzej, 2020.

Pirc, Ivo: *Naša higijenska organizacija. Zdravje v Sloveniji: 2. knjiga: Zdravstvene prilike in delo higijenske organizacije v Sloveniji 1922-1936* (ur. Ivo Pirc). Ljubljana: Higijenski zavod, 1938.

Poljanec Nani, Mikša Peter (2017): *Kralj Peter v slovenskih Alpah = King Peter in the Slovenian Alps*. Rogaška Slatina: Ljudski muzej Rogaška Slatina.

Rdeči križ Kraljevine Jugoslavije: *Pravila društva Rdečega križa Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: Glavni odbor društva Rdečega križa kraljevine Jugoslavije, 1933.

S. E: *Socialna in zdravstvena zaščita žene, otroka in mladostnika pri nas. Ženski svet*, 14, 1936, št. 5, str. 97–104.

Slovenčev koledar: *Naš kraljevski dom*. Ljubljana: Konzorcij Slovenca, Slovenskega doma in Domoljuba, 1941.

Slovenska pediatrija: (2014). *Pediatrična klinika skozi čas. Slovenska pediatrija*, 21(3-4), str. 225–241.

Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine: *Zakon o strokovnih šolah za pomožno osebje v sociali in zdravstveni službi*. Ljubljana: 21. 2. 1931, 3(13): 270–5.

Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine: *Uredba o spremembah in dopolnitvah določb zakona o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi z dne 13. nov. 1930*. Ljubljana: 22. 1. 1938, 9(7): 37–40.

Sušnik, Lovro: *Akademski poklici: navodilo za izbiro stanu*. Ljubljana: Slovensko katoliško akademsko starešinstvo, 1932.

Toni Gradišek, Anica: *Šola za medicinske sestre v Ljubljani. Šola za sestre: zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753-1992; razstavni katalog* (ur. Branko Šuštar). Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1992, str. 57–64.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti: *Pravilnik šole za sestre v zavodu za socialno-higijensko zaščito dece v Ljubljani*. Ljubljana: 5. 1. 1927, 9(2), 5–6.

Zupanič Slavec, Zvonka: *Razvoj javnega zdravstva na Slovenskem med prvo in drugo svetovno vojno; Dr. Ivo Pirc (1891-1967)-utemeljitelj javnega zdravstva na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za varovanje zdravja RS, 2005.

Zusammenfassung

ÜBER SCHUTZSCHWESTERN, DAS GESUNDHEITSWESEN UND DIE DYNASTIE KARADORĐEVIĆ

Unterstützung der Königlichen Familie von Jugoslawien für das Gesundheitswesen und die Krankenschwestern

Zur Zeit des Königreichs der Serben, Kroaten und Slowenen bzw. des Königreichs Jugoslawien kam es zu Veränderungen im Gesundheitswesen und in der Medizin. Während in der Vorkriegszeit vor allem die kurative Medizin im Vordergrund stand, begann sich nach dem Krieg auch die präventive Ausrichtung durchzusetzen. Diese damals noch junge Fachrichtung stieß jedoch nicht bei allen Gesundheitsfachkräften und Politikern auf Zustimmung – einige behinderten ihre Entwicklung sogar aktiv. Dennoch konnte sich dieser Zweig der Medizin dank des beharrlichen Engagements einzelner Akteure zunehmend etablieren und stärken. Der Fokus richtete sich auf die Fürsorge für die ver-

letzlichen Mitglieder der Gesellschaft: Säuglinge, Kleinkinder und Mütter, sowie auf die Verbesserung der Hygiene und der gesundheitlichen Aufklärung. Die Arbeit in diesem Bereich erforderte Mitarbeitende aus unterschiedlichen Disziplinen – insbesondere solche mit breiter medizinischer Ausbildung. So entstand ein neuer Berufszweig: die Vorläuferinnen der Krankenschwestern – die sogenannten Schutzschwestern.

Die Vertreter der jugoslawischen Dynastie Karađorđević stellten ihre karitative Tätigkeit stark in den Vordergrund der öffentlichen Wahrnehmung. König Alexander und Königin Maria erkannten rasch die Notwendigkeit, das Gesundheitswesen, die Fürsorge für die Schwächsten und die Organisationen zur Förderung der Hygienebewusstheit in der Bevölkerung zu unterstützen. All diese Aufgaben fielen damals in den Bereich der präventiven Medizin – der öffentlichen Gesundheit. Beide unterstützten diesen medizinischen Zweig ganz bewusst. Ihr Engagement war auch im slowenischen Raum deutlich spürbar: durch den Besuch von Hygieneausstellungen und Gesundheitsinstitutionen, durch Stipendien für Schülerinnen der Pflegeschulen sowie durch die Schirmherrschaft und finanzielle Unterstützung verschiedener Vereine, die sich der Hilfe für Bedürftige widmeten. Dabei vernachlässigten sie jedoch auch die kurative Medizin nicht und besuchten regelmäßig Krankenhäuser. Mitglieder der königlichen Familie ließen sich außerdem in slowenischen Sanatorien behandeln. Zahlreiche Einrichtungen und Abteilungen innerhalb der öffentlichen Gesundheitsdienste wurden nach ihnen benannt. Nach dem Attentat auf König Alexander in Frankreich im Jahr 1934 übernahm sein Cousin, Prinz Paul, (in)offiziell seine Rolle. Die verwitwete Königin Maria widmete sich danach noch intensiver wohltätiger Arbeit, zog sich aber allmählich aus der Öffentlichkeit und schließlich auch aus der Heimat zurück. Auch Paul und seine Frau Olga setzten die humanitäre Arbeit und Unterstützung des Gesundheitswesens fort. Sie waren Schirmherren mehrerer Organisationen, wobei vor allem Olga aktiv verschiedene Gesundheitseinrichtungen und Pflegeschulen besuchte. Mit dem Beginn des Zweiten Weltkriegs auf jugoslawischem Boden zog sich die Familie Karađorđević aus dem Land zurück. Das Besatzungsregime unterwarf und veränderte auch das Gesundheitssystem. Die Arbeit

im Bereich der öffentlichen Gesundheit wurde stark eingeschränkt und unterschied sich deutlich vom Vorkriegszustand. Nach der Befreiung 1945 kam es zu einem radikalen politischen Wandel. Die Mitglieder der Familie Karađorđević wurden als Volksverräter gebrandmarkt, ihre Rolle verlor im neuen Staat und im kollektiven historischen Gedächtnis an Bedeutung. Ähnlich wie nach dem Ersten Weltkrieg begann auch nach dem Zweiten Weltkrieg der Wiederaufbau des Gesundheitssystems. Seine Entwicklung verlief nun schneller und fand unter Fachleuten wie auch in der Bevölkerung breitere Akzeptanz.

Schlüsselwörter: Dynastie Karađorđević, Gesundheitswesen, Schutzschwestern, Krankenschwestern

